

Qui podrà resumir molt breument tot allò que per aquelles lleis antigues i pels llibres dels profetes (*prophetarum libris*) s'anuncia de manera figurada? A no ser que algú pensi que és fruit de la invenció donar interpretacions místiques de les coses que succeïren en el seu moment. Això potser ho poden dir els jueus o els pagans; però per a aquells que volen ser cristians s'imposa⁶ l'autoritat apostòlica que diu: «totes aquestes coses els succeïen en figura» (1Co 10,11); «i totes aquestes coses foren figura nostra en qui ha arribat la fi de tots els segles i totes les coses són consumades pels misteris a través de nostre Senyor Jesucrist».⁷

Cada un dels capítols d'aquesta Segona part —és a dir del V al XVI— va seguit d'una llista bibliogràfica, que conté també les edicions usades per l'autor i que serà de gran ajuda per al lector que vulgui aprofundir alguna de les qüestions tractades. Aquesta Segona part acaba amb una llista d'índexs molt completa i útil: de citacions bíbliques i patrístiques; de lleis civils i cànons; de matèries. Una obra, doncs, escrita amb molt bon criteri d'historiador i teòleg..., uns llibres dels quals de cap manera no poden prescindir les biblioteques ni els estudiosos de teologia, patrística i història del judaisme medieval. Animem des d'aquí l'autor a continuar en aquesta via tan profitosa.

E. Cortès

Paolo EVANGELISTI, *I francescani e la costruzione di uno stato. Linguaggi politici, valori identitari, progetti di governo in area catalano-aragonesa* (Fonti e Ricerche 20), Padova: Editrici Francescane, 2006, 336 pp.

Paolo Evangelisti ha dedicat bona part de la seva investigació a autors franciscans, especialment a Fidenzio da Padova. En aquest llibre que presentem ofereix la recerca duta a terme en bona part en estades a Catalunya. El llibre analitza si i com el franciscanisme tardomedieval (dels darrers anys del segle XIII als primers del segle XV) va contribuir a la formació de la comunitat política i a la construcció de l'Estat (en l'àmbit de la Corona d'Aragó). En concret, algunes de les preguntes que intenta respondre el llibre són «in quale misura il francescanesimo bassomedievale [...] è soggetto che interviene a definire le etiche, dunque le “ragioni”, di quegli “Stati”?, o «in quale misura e con quali modalità esso contribuisce a definire le ragioni fondative di quella “res publica infra et super nationes” costituita dal ceto mercantile?», o encara «attraverso quali percorsi strategico-discorsivi, e quali meccanismi di accreditamento, i francescani che si muovono tra la Sicilia ed il Regno di Valencia formulano criteri e paradigmi sensibili di liceità delle operazioni sempre più come struttura, cristiana, di *fideles*?» (p. 14).

El llibre està estructurat en tres capítols. En el primer, «Il Francescanesimo, “élite” itinerante e classe dirigente del Mediterraneo. Una premessa» (pp. 9-28), l'autor defineix els objectius i la metodologia de recerca. El segon capítol porta per títol «Tra Due e Trecento. I “Pauperes Christi” e la definizione di modelli di organizzazione sociale

6. Lit. es fa pesant a les espatlles, *premit cervicem*.

7. «... et haec omnia figurae nostrae fuerunt, in quos finis saeculorum omnium venit, suntque universa mysteriis consummata per Dominum nostrum Jesum Christum», que l'autor tradueix un xic lliurement oblidant la frase de relatiu: «... y todas estas cosas fueron figura nuestra y han sido todas consumadas en sus misterios por nuestro Señor Jesucristo».

e política» (pp. 29-157) i és dedicat bàsicament a Ramon Llull i sobretot a Arnau de Vilanova. Podríem veure una conclusió general d'aquest capítol en les paraules següents: «La puntualitat teòrica, l'ortopràxi con cui alcuni studiosi del pensiero vilanoviano amano distinguere la dottrina evangelica ed "apocalittica" proposta dal *Magister Catalanus* dimostrano che, nel solco di una tradizione testuale francescana che viene sempre più maturando, i testi profetico-millennaristici vilanoviani trovano nelle riflessioni sul pauperismo evangelico e sul "ver cristianisme" le matrici linguistiche e le coordinate concettuali per impostare un discorso sul *dominium* nella sua latitudine più estesa. Un discorso che non può che farsi istanza progettuale comunitaria, dove non solo non prevale un "momento escatologico ultraterreno" separato, ma l'attenzione all'aldiquà sociale e politico emerge nell'identificazione dei ceti individuati come interlocutori di quella testualità, nella sensibilità con cui essa vi si rapporta, nella crescente capacità vilanoviana e francescana di definire e proporre il loro progetto comunitario sia ai vertici delle istituzioni governanti che ai ceti ed ai soggetti che stanno costruendo, con esse, quelle comunità» (p. 152). En el tercer capítol, «La legittimazione della politica e del mercato nelle mani della generazioni minoritiche Tre-Quattrocentesche» (pp. 159-307), Francesc Eiximenis hi ocupa un lloc destacat. «La corretta gestione del principe deve rifarsi, afferma il Catalano, esattamente alla modalità con cui gli ordini Mendicanti gestiscono le comunità in cui sono organizzati: quella di un governo senza "signoria"; egli deve essere cioè come un pastore che governa un gregge senza che il gregge sia una sua proprietà» (p. 307). Una llista de les abreviatures i sigles utilitzades (pp. 5-7), la bibliografia (pp. 309-328), una taula d'antropònims (pp. 329-334) i la taula general (pp. 335-336) completen l'edició.

Recomanem la lectura d'aquest llibre a tot estudiós del pensament català o franciscà, perquè aporta, des d'una mirada aguda i innovadora, idees per al debat i per a la interpretació de la dimensió social i política dels autors estudiats. I, per acabar, una observació crítica puntual: la *Expositio Apocalypsis* —segons els estudis dels darrers anys (cf. ATCA 25 [2006] 533-536)— no solament no és obra d'Arnau de Vilanova, ans tampoc d'autor franciscà.

Jaume Mensa i Valls

COMITÉ MIXTE CATHOLIQUE-ORTHODOXE EN FRANCE, *Catholiques et orthodoxes: les enjeux de l'uniatisme. Dans le sillage de Balamand*, Paris: Bayard Éditions – Fleurus-Mame – Les Éditions du Cerf, 2004, 462 pp.

L'any 1993 es reunia a l'Institut de Teologia Sant Joan Damascè, de la Universitat de Balamand, al Líban, la Comissió mixta internacional de diàleg teològic entre l'Església catòlica i l'Església ortodoxa per a tractar la qüestió de l'«uniatisme», sobre el qual va redactar un document conegut com a «Document de Balamand», que porta per títol: *L'uniatisme, mètode d'unió del passat, i la recerca actual de la plena comunió*. Aquest document fou traduït al català a *Documents d'Església* 27 (1993) 628-631.

Seguint les petjades, seguint el solc («dans le sillage») de Balamand, la Comissió mixta catòlico-ortodoxa de França ha anat estudiant des d'aleshores el tema de l'uniatisme. Aquests treballs, acabats l'any 2003, en el desè aniversari de Balamand, han donat com a resultat el llibre que presentem.